

לפחות באותה מידה של צדק אפשר היה לומר זאת על קירקגור. הנה אדם שהתנסה בייסורי-נפש מיוחדים-במינם, ובהיותו פילוסוף מאומן היטב באסכולתו של הגל מצא לו כלי-ביטוי מיוחדים ומקוריים—וכה גדול עושר מחשבתו עד שאפילו סקירה שיטתית (ומטבע הענין, בהכרח יבשה-ביחס) המצויה בספר זה עודנה שובה את הלב. הקטיגוריות של קירקגור—האסתטי, המוסרי והדתי—אינן נתמכות על-ידי טיעונים בעלי תוקף כללי, אך הן פותחות לרווחה אפקים חדשים בראיית חיי אדם. אין השאלה כאן האם הדברים מוכחים אלא האם יכול אתה לחיות בהתאם לזה.

ויפה שכך יישארו הדברים. כך עולה בעליל, כשאנו פונים אל תורותיהם של הוגים אחרים הנדונים בספר זה. מסופר, למשל, איך לעת זיקנה מצא הרמן כהן צורך בדת, ואיך "הכניס" את הדת לשיטתו. אם מדובר בשיטה הרי, מן הסתם, רוצה היא להיות אמיתית באופן כללי, אך לשווא נחפש את הטיעון המבסס אמת כללית כזאת. ועוד באותו ענין: פרופ' ברגמן מביא תיאור מפורט של הגותו של פראנץ רוונצווייג, אך שוב יקשה על הקורא למצוא בסקירה זו משפטים שיהיה חייב לקבלם מכוח הטיעון ההגיוני. לכל היותר, נוכל לומר: כך חשב רוונצווייג, ואנו לא כך חושבים. אין במחשבה מסוג זה אפילו אתגר להפרכה. הוא הדין לגבי דברים המובאים בשם רוונצווייג או בובר. דברים אלה שובים את לבו של הקורא, או שאינם שובים אותו—ובזה, בערך, נגמר הדיון הפילוסופי.

אך לא לגמרי. וכאן אין לנו אלא ללכת בעקבותיו של המחבר. ברגמן לעולם הריהו ער לספנה שסוגי חשיבה כאלה, עם כל שהם מושכים ומרגשים את הלב, ביסודם הריהם אי-ראציונליים. בעמ' 3—52 מזהיר ברגמן במפורש את הקורא לבל ייסחף אחר דברים שאין להם בסיס ראציונלי. שוב ושוב בהמ"שך הספר הוא מעיר הערות בקרתיות מאותו ענין: שהאמת לא די לה שתהיה יפה אלא צורך הוא לה שתדע לעמוד בפני בקורת ראציונלית.

בעוד שבמקור הערבי כתוב: "שם הרחתי את המוות" ("שממת אל-מות פיהא"); "שרגלו דרכה בכל אתר", לעומת המקור הערבי: "שביקר בכל מקום" ("זאר ג'מיע אלאנחא", ע' 48).

אך אלה פכים קטנים הם הנראים בלתי-חשובים לעומת העובדה שהתרגום מהימן ונוח לקריאה, ובעיקר—מצליח לעניין את הקורא העברי בחוויית-שירה בלתי-מופרת זו. אולי הוכחה נאה לחשיבותו של מבחר זה ולהצלחת משימתו היא שיר מאת מאיר ויזלטיר, בשם "חתום בבקבוק", שפותרת-המשנה שלו "למקרא 'נהר פרפר', אסופתו של ששון סומך משירת סוריה ולבנון הצעיר" רה, ספרית הפועלים, 1973.² הרי זו מעין הידברות.

הפילוסופיה הדיאלוגית

יותר ממחציתו של ספר זה מוקדשת לקיקר-קגור ואילו שאריתו דנה בפוירבך, שטירנר, אבנר, רוונצווייג, הרמן כהן, רוונצווייג וכו'. במרכז הדיון עומד רעיון אחד וחשוב: שבתוך הפילוסופיה הקלאסית, שעיקר עניינה להבין את העולם, לא נותר מקום ליחיד על כל פרטיותו, ומכל שכן לא ליחס המיוחד שיכול להתקיים בין אדם לאדם ובין אדם לאלוהים. רעיון זה נכון הוא, ללא ספק, אולם לא ברור מה מעמדו או מה אפשר לעשות בו בתחום המחשבה. הרעיון אינו אלא מין זעקת כאב שבלב, אשר רק הכואבים אותו יכולים להגיב עליה באופן הנכון, כלומר בהיעשותם הד לעקה. איך שופטים אפני-חשיבה אלה?—לפי יפי הזעקה, לפי עושר גוניה, ובעיקר לפי כוח-המשיכה שלה לכל שומע ושומע.

ניטשה (שאינו נדון בספר זה) העיד פעם על עצמו באמרו: "אני הפסיכולוג הראשון".

² גליונות שירה / גוג, מס' 2.

* ש.ה. ברגמן: הפילוסופיה הדיאלוגית מ-קירקגור עד בובר; מוסד ביאליק, 1974; עמ' 283.

תוגה במשעולים

מעל פקסימיליה אותנטית של חתימתו, מת-נוסס בשער האסופה שלפנינו תצלום כובש-לב של המשורר גופו: שפתיים דקות, מפי-קות תוס-אמונים, מצח גבוה, שער מקליש קימעה, מבט עגמומי מבעד למשקפיים שחור-רות-מסגרת. מעל לתצלום, שיר-פתיחה הבא לשמש כעין מוטו; שמו "פלך לך יגון" ושור-רותיו שמונה במספר ("שביסי היגונים / מתבדרים בצאלי יום / שבע הינומות נוש-אות בחובן קינים / ציפני עיט פרסי נקם / גלגל חמה מפורר / לבנה ענוגה מאוננה / שנת וחרולים בצוואר משורר / נטף דם אדם שאננה"). מעבר לדף זה עצמו, הקדשה רחימה "לאבי רחימאי", הוא מר משה צבי שפירא נ"י, המתואר במתק-לשון כ"יפה נפש ומחונן במעלות הרוח, / משושלת מלכות בית דוד המעטירה / והידוע בכינויו בשם 'חוג'ה-מוס'ה' בפי ערביי הצפון", ולפיכך אכן לא נתפלא יותר מדי על כי "מעייין שירה זו לו נתונה".

בסך-הכל, ייאמרו הדברים מיד בלא עקיפים, "תוגה במשעולים" (קובץ-בכורה למחברו?) הוא ספר שמח; וזאת על אף חריפותה של התוגה המחלחלת בו ועל אף סביכותם, המופ-לגת לפעמים, של ה"משעולים" עצמם. מתוך התנסות חוזרת ובלתי-אמצעית יכול הח"מ אפילו להעיד כי נדירים הם הטקסטים ה-שיריים היאים לקריאה במושב-רעים, בחוג מצומצם, יותר מאלה המכונסים בספר שלפ-נינו, ובלשון העברית, לפחות, לא רבים הכתובים שקריאתם בקול—בהטעמה הנכונה וברוחי-הנשימה הנאותים—עשויה להצהיל יותר את רוח המאזינים (ולהפריע יותר את מנוחת השכנים).

אכן, בטרם ניפנס בעבי קורתו של מר שפירא (קווים לדמותו, כאיש חי ומחיה, נמצא על גב הכריכה לאמור: "משורר בעל מעוף / אשר לו תושיית לשון... / ...תמלילן וזמר

ספר זה ישמש ספר-לימוד בעברית לתורותי-הם של הוגים אי-ראציונליסטיים, ויש לברך את המחבר הדגול שנתן לנו ספר-לימוד כזה. עם זאת חשוב שנזכור כי ברגמן הוא ראש המזהירים אותנו שתורות אלו אינן תחליף לפילוסופיה.

ג. ו.

בשפתיים נשפתי חושך לגוף

זהו קובץ ראשון למשוררת צעירה, שעוד קודם הופעתו הוכתר בפרס ספרותי (פרס לספרות לזכר מתי כץ). מתוכו מצטייר לנו קלסטר-נפש מעורר עניין וסקרנות, שאם גם דומה כי צילו וחשפתו מרובים מאורתו הנה ביטויו ומסייעי ביטויו ראויים לשבח. שיריה של גבריאלה אלישע כולם מעוטי-שורות—מהם בני שלש, ארבע או חמש שור-רות וארכניים שבהם מונים כתריסר שורות—וכולם חסוכי כותרת ושם. אף השורות עצמן מלותיהן ספורות. מה שהיא מחסרת במידות האורך והרוחב, מה שהיא מחסרת לעתים גם בבהירות התחביר וב"קוהרגטיות", היא משלימה, כביכול, במיתח פנימי, בדחיסות אסוציאטיבית ובמשהו שאולי אפשר לכנותו, מאין הגדרה תואמת יותר, "הידוק" החוויה. דוגמה משכנעת הוא שיר בן 6 שורות, בע-מוד 10 של החוברת הדקה, הרבועה, אשר שורתו האחרונה היא גם שהעניקה לקובץ כולו את שמו ה"חשוך", שם פלאסטי וסוגס-טיבי כלי-כך:

חם פתאום עד בוא קור וקודם לחום

לא ראיתי אהבה כמה כליון—

עוד באמרי חתיכות-מלים

מלוקטות עיניים לכודות

בשר קרוע בגוף אשה חשוך

בשפתיים נשפתי חושך לגוף

"חושך לגוף" הוא הר-געש קטן, יורק כוח קמאי וכמין יופי שוקק, מיוחם, מורתח והר-סני. זהו כשרון מעורר-תקוה, תובע-אשראי. מ. ח.

* חיים ש. שפירא: תוגה במשעולים (שיר-רים); הוצאת אל"ף בע"מ, תל-אביב, 1973; 160 עמ'.

* גבריאלה אלישע: בשפתיים נשפתי חושך לגוף (שירים); סימן קריאה, 1973; 47 עמ'.